

РЕДАКЦИЯЛАУ ТҮРЛЕРІ, ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жунусова Нурие Бахытқызы,
Еуразия ұлттық университеті Журналистика және саясаттану факультетінің 4- курс
студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
zhunusovanur@mail.ru

Ғылыми жетекші - филология ғылымдарының докторы, профессор Шиндалиева Мендігүл
Бұрханқызы
mendigul@list.ru

Редакциялау (латын тілінен. Redactus - реттелген) - кез-келген мәтінді оның пішіні мен мазмұнын жазбаша тілдің тілдік нормаларына, сондай-ақ қарастырылған талаптарға сәйкестендіру үшін өңдеу (тексеру және түзету) қажет. Редакциялық оқу: деректерді табу - мәтін талданады және бағаланады: автордың мазмұны, идеясы, стилі. Өңдеулер жасалмайды (нақты терулер болмаса); терең - мәтіннің барлық фрагменттерін, мағыналық және синтаксистік құрылымын, әр сөзді бөлек талдайды және қажетті түзетулер енгізеді; тегістеу - мәтінді түпкілікті нақтылау жүзеге асырылады. Көбінесе терең немесе тегістеу таңуының арасында бірнеше сағат немесе күн өтеді.

Редакциялық редакциялау түрлері: оқылым - барлық композициялық, семантикалық, стилистикалық және тілдік кемшіліктерді түзету; қысқарту - мәтін көлемін берілген өлшемге жеткізу, ұзындық пен қайталануды алып тастау. Көбінесе мақаланың көбеюі байқалуы мүмкін, өйткені көлемнің болмауы шығарманы авторға қайта қарау үшін қайтарады; өңдеу - мәтінді оқу және талдау нәтижелері бойынша оған қажетті өзгерістер мен түзетулер енгізу. Автор да, редактор да өңдей алады; өзгерту - автор негізінде мәтіннің жаңа нұсқасын құру. Мәтін стилі немесе мазмұны техникалық сипаттамаларға сәйкес келмеген кезде пайда болады; өзгерту - автор негізінде мәтіннің жаңа нұсқасын құру. Мәтін стилі немесе мазмұны техникалық сипаттамаларға сәйкес келмеген кезде пайда болады; синтетикалық редакциялау - редакциялаудың барлық түрлерінің элементтерін қамтиды; техникалық - онымен жұмыстың соңғы сатысында мәтіннің жалпы дизайны. Бұл мәтін параметрлерін тексеруді білдіреді: бірегейлігі, судың құрамы, спам және т.б.

Редакциялық редакциялау құрамын, стилін, емле мен тыныс белгілерін жақсартуды және т.б. жақсартуды қамтиды және мыналарды қамтиды; мәтінді жоспарланған көлемге дейін азайтуға арналған редакциялау-қысқарту (әрине, автордың келісімімен және идеялық және мазмұнды жоспарды жоғалтпай жасалады); редактор жұмыстың құрамын, құрылымын жақсарту, стилистикалық, логикалық және басқа қателіктер мен кемшіліктерді жою мақсатында жасаған өңдеу-өңдеу; мәтінді түбегейлі өзгерту қажет болған жағдайда қайта қарау-өзгерту.

Баспа процесінде қолданылатын редакциялау түрлері әдеби, семантикалық, стилистикалық, ғылыми және / немесе арнайы, көркемдік, техникалық болып табылады.

1. Егер бізге сауатты, дәйекті, логикалық, дұрыс құрылымдалған мәтін қажет «Әдеби редакциялау» қызметі лексикалық, морфологиялық, синтаксистік, стилистикалық қателерді түзетуді көздейді, бұл ретте жекелеген қателерді түзету ғана емес, мәтіннің тұтас фрагменттерін қайта жасау, сөйлемдерді қайта құру, артық қайталауларды жою, екі мағынаны жою және т.б. жүзеге асырылады. Кітаптың редакциялануы бойынша жұмыстың маңызды бөлігі анықтамалық аппарат құру (қажет болған жағдайда), оның ішінде алғысөз, хат, кітап аннотациясы, түсініктемелер, ескертпелер, сондай-ақ пәндік, алфавиттік, атаулы, қысқартулар, мазмұндар. Кітапта көрсеткіштердің бар болуы басылымның мәдениетін көрсетеді.

2. Егер мәтін құрылымын жақсарту, мазмұндау логикасын жасау немесе қайта құру қажет болса, онда «мағыналық редакциялау» қызметін пайдалануды ұсынамыз. Жұмыс барысында редактор алдымен мәтіннің болашақ құрылымын анықтайды және содан кейін таңдалған құрылымға сәйкес мағыналық редакциялауды орындайды.

3. «Стилистикалық редакциялау» қызметі. Жұмыстың бұл түрі авторлық мәтінді бірыңғай стильге келтіруді немесе бар мәнерді өзгертуді көздейді. Стилистикалық редакциялау

кезінде жұмыс әдеби редакциялаудан айырмашылығы, авторлық стиль өзгеріссіз қалады мәтін стилінде жүргізіледі. Стилистикалық жақсартуларға жататын барлық өзгерістер автор өзі түпкілікті шешім қабылдай алатын ескертпелер түрінде ұсынылады.

«Ғылыми немесе арнайы редакциялау» қызметі. Кәсіби немесе ғылыми қырлары, мәтіннің ерекшелігі тұрғысынан неғұрлым мұқият редакциялау қажет болғанда орындалады. Ғылыми редакциялаудың маңызды элементтері халықаралық және болса - «Әдеби редакциялау», «Семантикалық редакциялау», «Стилистикалық редакциялау», «Ғылыми немесе арнайы редакциялау» қызметтерін пайдаланамыз

4. Отандық стандарттарға сәйкес кестелерді, формулаларды, техникалық иллюстрацияларды, диаграммаларды, графиктерді редакциялау, физикалық шамаларды, символдарды және т. б. белгілеу болып табылады. Бұл үдерісте ғылыми құжаттаманы, ақпараттық басылымдарды, мемлекеттік стандарттарды және басқа да нормативтік құжаттарды пайдалану ерекше маңызға ие. Бұл ретте жұмыстың түрі басылымның анықтамалық аппаратын құру ерекше маңызға ие болады. Ғылыми немесе арнайы редакциялау әдеби редакциялауға дейін немесе одан кейін, кейде осы процестің ортасында жүргізіледі. Редакциялаудың бұл түрімен біздің баспада жұмыс істейтін немесе осы жұмысты орындау үшін шақырылған ғылыми редактор айналысады. Ғылыми және арнайы редактордың аты-жөні міндетті түрде кітаптың шығыс мәліметтеріне енгізіледі.

5. «Көркем редакциялау» қызметі шығарманы көркем безендіруді қарастырады. Басылым түрі, оның сыртқы түрі, тартымдылығы, құрамдық бөліктер мен элементтерді қабылдау ыңғайлылығы мен жайлылығы, бірінші кезекте, мазмұны әлі оқырманға белгісіз шығармаларға қызығушылық туғызады[1,23-б].

Егер біз кәсіби және эстетикалық ресімделген кітапты алғымыз келсе – «көркем редакциялау» қызметін пайдалануды ұсынамыз.

Басылымды дайындаудың осы кезеңінде көркемдік редактор автормен және жетекші редактормен бірлесіп, иллюстрациялардың орналасуы, сипаты мен саны, мұқабаны, титулдық парақты, форзацты (түптеу мен титулдық парақтың арасында орналастырылатын қағаз парағы) ресімдеуге байланысты мәселелерді шешеді.

Егер басылым иллюстрацияланған болса, ресімдеу жобасын әзірлеу қажет. Бұл ретте безендіру стилін құру, оның бөліктерінің өзара байланысы өте маңызды болып табылады. Бұл жобада басылым түрі, шығарылатын туындының жанры, оқырман аудиториясы, көлемі, таралымы және иллюстрациялар құрамы туралы деректер негізінде иллюстрацияларды орындау, баспа формаларын дайындау, брошюралау-түптеу жұмыстары тәсілдері мен нысандары туралы шешімдер әзірленеді. Жобаға басып шығару үшін материалдарды (қағаз, картон, маталар және т.б.) таңдау енгізіледі.

«Көркем редактор (дизайнер, графикалық дизайнер) ресімдеу жобасын жасайды және оны баспаның басқа мамандарымен келісуді ұйымдастырады. Иллюстрацияларды өңдейді және безендіру жұмыстарының кейбір түрлерін өз бетінше орындайды»[2,78-б]. Техникалық редактормен тікелей байланыста жұмыс істейді.

6. «Техникалық редакциялау» қызметі.

Техникалық редакциялау, әдетте, макетті дайындаудағы соңғы кезең болып табылады.

Егер біз басылым макеті құрылымдық және техникалық қателерді қамтымайтынына сенімді болғымыз келсе, – «техникалық редакциялау» қызметін пайдаланамыз.

Оның мазмұны басылым пішімін, қаріптің өлшемі мен гарнитурасын таңдау, сызықшаларды және мәтінді бөлудің басқа да элементтерін пайдалану, әр жолақта мәтіннің құрылымы мен орналасуы және иллюстрациялар бөлігінде басылым макетін дайындайды.

Форматты таңдау басылым түріне, кітаптың функционалдық мақсатына байланысты. Өлеңдер жинағы, оқулық, ғылыми монография, сувенирлік басылым, географиялық атлас немесе көркем галереяның репродукциялық альбомы, әрине, әртүрлі форматқа ие болуы тиіс. Баспахананың технологиялық мүмкіндіктері үлкен маңызға ие және қабылдауға ыңғайлы жол ұзындығы

Қаріпті таңдау кітаптың тағайындалуымен, оның мазмұнына, эстетикалық және гигиеналық талаптарға сай келуімен байланысты. Шығарманың жанры мен стиліне байланысты гарнитураны таңдаумен қатар кегль таңдау маңызды. Оқу жайлылығы үшін 9-дан кем емес кегль және 14-тен артық емес, ал жолдың ұзындығы – 50-55 белгі қолайлы болып табылады. Белгілер

мен сөздерді жолда дұрыс орналастыру, белгілер мен сөздер арасындағы және сөздер арасындағы қалыпты (тым тар емес, бірақ сиретілмеген) бос орындар да маңызды.

Мәтін теру тәсілін таңдау маңызды: жолдың графикалық толықтығын сақтау немесе басқа, тасымалдарды қолдану, шарт аралық бос орындар теңдігін құру, біржолалы және көпжолалы жиынтық. Редакторлық қызметтің осы түрін орындау барысында мұқабада, форзадада, суперқоспада, титул бетінде, сурет астындағы қолдарда, колонтитулдарда, мазмұнда орналасқан мәтіндерді жасау және орналастыру бойынша жұмыстар жүргізіледі. Техникалық редакциялау бір мезгілде немесе көркем редакциялаумен қатар жүзеге асырылады.

7. Қарапайым мәтіндерді редакциялау.

Біздің редакциядан кейін сіздің мәтініңіз автордың ой-пікірін мінсіз жеткізеді, сондай-ақ орыс тілі тұрғысынан сауатты болады.

Ақпараттық технологиялардың дамуымен баспа БАҚ жалпы және әртүрлі басқа да ақпарат көздерінің қатарына айналды – көптеген арналары бар түрлі – түсті теледидар, радио, Интернет, - және БАҚ-тың қазіргі даму үрдісі көрсетіп отырғандай, өзінің теледидар мен Интернетті «визуализациялауына» байланысты неғұрлым жарқын, түсінікті болатын артқы жоспарға қарай жылжиды. Бұл «клиппен ойлау» деп аталатын аудиторияда қалыптасудың салдары болып табылады. Қазіргі адам суреттің сөздерін қалай отырып, ақпаратты берудің вербалды әдісін нашар қабылдайды. Сондықтан, баспасөз аудиторияға қатаң бәсекелестік күресте аман қалу үшін, ол тек қана ақпарат беріп қана қоймай, оны оқырманға ашық, қолжетімді түрде жасауы керек.

Осыған байланысты редакторлар жақсы дизайн қажеттілігін түсіне бастайды, бірақ әлі күнге дейін бұл мәселе бойынша бірыңғай пікір жоқ. Әлемдегі ең танымал газет дизайнерлерінің бірі Марио Гарсия өзінің «Газеттің заманауи дизайны» атты кітабының үшінші басылымында газет безендірудегі жоғары сапа – бұл мәтінді көрнекі элементтермен: қаріппен, фотосуреттермен, түрлі-түсті иллюстрациялармен, ақпараттық графикамен және «ақ дақтармен» ұқыпты және қасақана біріктіру», - деп жазады. Сондықтан, қазіргі уақытта фотосуреттер мен мәтіннің корреляциялық тәуелділігі ұғымы өте өзекті болып отыр.

Корреляция - бір-біріне тәуелді құбылыстардың өзара байланысы. Фотография мен мәтіннің сәтті арақатынасына газеттің оқылуы, ақпараттың тиімді берілуі және сайып келгенде оның нарықтағы тартымдылығы байланысты. Тартымды және ыңғайлы газет оқырмандарға ұнайды, демек, жарнама берушілерге де қызықты. Сонымен қатар, оның барлық бөлімдерінің белгілі бір деңгейге сәйкестігін талап ететін сапалы газет дизайны жарнама материалдарының сапасын арттырады. Жарнама берушілер бәсекелестер арасында бөліну үшін өз өнімдерін берудің жарқын, тартымды түрлеріне жұмсауға мәжбүр, осылайша газетті қаржылық ынталандырады, бұл өз кезегінде одан әрі дамыту үшін база береді.

Жоба жұмысының мақсаты БАҚ-тардағы мәтін мен фотосуреттің әр алуандығындағы корреляциялық тәуелділігін анықтау.

Қойылған мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

- газет жолағындағы мәтіннің орнын, рөлін анықтау;
- газет жолағындағы фотосуреттің орнын, рөлін анықтау;
- газеттегі мәтін мен фотосуреттің статистикалық өзара байланысын талдау.
- редакциялық-баспа процесі технологиясының ерекшелігін анықтау;

Бұл ретте зерттеу нысандары газет беттеріндегі мәтін мен фотосурет, ал пән – олардың корреляциялық тәуелділігі болып табылады.

Қойылған міндеттерді шешу барысында келесі зерттеу әдістері қолданылды: баспа БАҚ-тағы фотосуреттер мен мәтіндердің рөліне қатысты әдебиеттерді зерттеу және талдау, іс-тәжірибедегі дизайнерлер мен редакторлардың тәжірибесін зерттеу, сондай-ақ газет беттерінде фотосуреттер мен мәтіндерді пайдаланудың ең оңтайлы, тиімді нұсқаларын іздеу мақсатында газет басылымдарын талдау.

Тақырып бойынша «мәтін – фотосурет» корреляциясы газет жолақтарының беттерінде бірде-бір зерттеу табылған жоқ. Бұл мәселе бойынша зерттеулердің болмауы туралы айтпаса да, оның аз дәрежеде зерттелгенін болжауға негіз береді, бұл тақырыпқа көбірек өзектілік береді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1 Мәмесейіт Т. Баспа ісінің негіздері. – Алматы: Эверо, 2016.

2 Медеубекұлы С., Омарова Б., Әбдиева Р. Баспа және полиграфия терминдерінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік – Словарь, 2010.